

IVAN ŠARIĆ

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Konzervatorski odjel
Mesnička ul. 59
HR – 10000 ZAGREB

ARUPIJSKI PROSTORNI KONCEPT U AREALU GACKOGA POLJA

UDK 903.1 (36 : 497.5)

Stručni rad

Pisac posvećuje pozornost Gackom polju kao geografski najvažnijem dijelu Like. Unutar polja su poznate gradine: Humac, Prozorina, Veliki i Mali Vital, Špiljnička glava, Pražinovac, Um te Umčić. Na jugoistoku polja izvire rijeka Gacka koja teče uz južni rub polja prema zapadu. Ono se izgledom i geološko-petrografskim sastavom izdvaja kao posebna prostorna cjelina koju karakterizira prostranost polja i njegova specifična unutrašnja struktura te povoljne topografske i klimatološke uvjete.

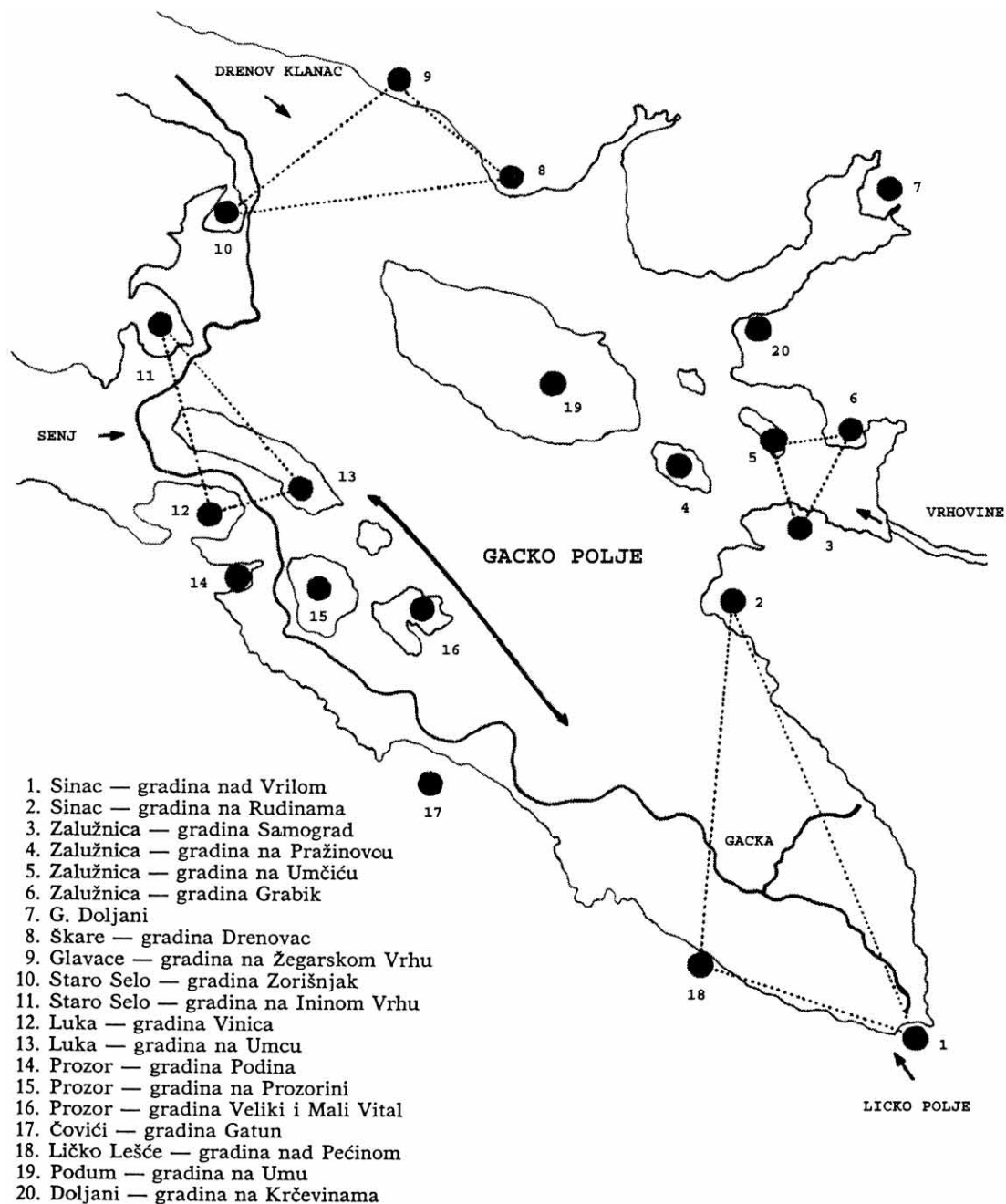
S osobitim zadovoljstvom posvećujem ovaj članak kolegici Ruži Drechsler Bižić, želeći joj se na skroman način odužiti za dragocjenu i vrlo nesebičnu stručnu pomoć koju mi je pružila tijekom mojih prvih susreta s Gackim poljem i njegovom prebogatom arheološkom baštinom!

Gacko polje jugoistočni je dio veće prostorne cjeline Gacke zavale, koja je uz središnji južni lički prostor geografski najvažniji dio Like. Ravno polje omeđeno je planinskim okvirom, a uz rubove polja pojavljuju se niža pobrđa. Unutar polja uzdižu se izolirani humovi – Humac, Prozorina, Veliki i Mali Vital, Špiljnička glava, Pražinovac, Um te Umčić. Na jugoistoku polja izvire rijeka Gacka koja teče uz južni rub polja prema zapadu. Ono se izgledom i geološko-petrografskim sastavom izdvaja kao posebna prostorna cjelina. Nju karakterizira prostranost polja i njegova specifična unutrašnja struktura koja nudi povoljne topografske i klimatološke uvjete.

Čovjekova pojava u prostoru Gackog polja, koju možemo pratiti od prapovijesti do naših dana, bazira se upravo na tim prirodnim uvjetima. Oni su omogućavali očuvanje identiteta i prostorne orijentacije kao osnove čovjekove osmišljene prostorne cjeline u kojoj živi (MALEZ, M. 1975; DRECHSLER-BIŽIĆ, R. 1975).¹

Gacko polje kao dio šireg povijesnog japodskog prostora uvelike je bilo uvjetovano prirodnim strukturom okoline kao temeljem za životni prostorni koncept japodskih Arupina. Na osnovi dosadašnjih rezultata arheoloških istraživanja moguće je sagledati arupinski životni prostorni koncept, kojemu je razvoj znatno ovisio upravo o prirodnoj strukturi okoline (ŠARIĆ, I. 1973). Izbo-

1 SCHULZ 1971. Autor govori o konceptu što ga čovjek stvara u odnosu s prirodnom okolinom da bi u njoj mogao opstati na odgovarajući način.

Karta 1. Položaj gradina u Gackom polju
Map 1. Hill-forts in the Gacka valley

rom određenih prirodnih lokacija prilagodljivih arupinskim potrebama života formirala se arupinska prostorna slika Gackog polja, s naseljima smještenim na planinskim pobrđima i izoliranim humovima koja su stanovništvu osiguravala opstanak. Riječ je o japodskim gradinama koje položajem omogućuju kontrolu prostora i šire okoline. U odnosu na druge lokacije, kao što su, primjerice, nekropole, kulturna mjesta i sl., gradinsko naselje smješteno je u umjetno zatvoreni prostor. Ne ulazeći u pojedinačni opis svake japodske gradine u Gackom polju, istaknuo bih samo njihove zajedničke karakteristike; gradine se odlikuju naglašenom zatvorenosću, prilagodljivošću prirodnoj strukturi polja i orijentiranošću prema unutrašnjem području polja. Položajem u prostoru gradinska naselja čine zatvoreni nasebinski obruč koji kontrolira ravnice Gackog polja. Prilazi polju osigurani su najčešće sa tri gradine koje formiraju prostorni trokut oko ulaza u polje, tako da su dvije gradine smještene bočno od ulaza, a treća se nalazi u osi prilaza (vidi crtež 1). Na takav je način štice ulazni pravac u Gacko polje sa sjeveroistoka, a izlaz prema Ličkom polju branjen je istim konceptom. Sjeverozapadni ulaz također je štice sa tri gradine, kao i zapadni prilaz polju. Slična rješenja nalazimo i u Vrhovinama i Kompolju, što pokazuje da je taj »trokutni sustav« modul obrane teritorija u Japoda.

Prostorni odnos gradinskih naselja u Gackom polju potencira određenu teritorijalnost Arupina i pravo na posebnu prostornu cjelinu. U okviru tog prostora formirano je i arupinsko centralno naselje *Arupium* na brdu Veliki i Mali Vital u selu Prozoru, koji svojim položajem u odnosu na prostor Gackog polja ima središnje, dominirajuće mjesto, uz koje prolazi uzdužni prometni pravac polja. *Arupium* pripada tipu dvojnih gradina, što uključuje solidniji obrambeni sustav, a s obzirom na veličinu treba pretpostaviti i veću gustoću stanovništva (DRECHSLER-BIŽIĆ, R. 1975a: 77).

Organizacija životnog prostora japodskih Arupina u Gackom polju bila je, po svemu sudeći, uvjetovana prirodnom strukturom, o čemu svjedoče naselja smještena na platoima padina planinskog pobrđa i izoliranim humovima. Na osnovi topografskih i klimatoloških uvjeta u Gackom polju bilo je moguće prostor polja sagledati kroz sadržaje odnosa više ili manje povoljnih površina. Funkcija japodskih naselja i njihov karakter u Gackom polju bez sumnje izvire iz njihova uzajamnog djelovanja s okolinom, a svojim položajem potenciraju i obrambene mogućnosti kao zaštitu zemljišnog i prostornog koncepta japodske zajednice. Objedinjavanje zemljišta u jedinstveni prostorni koncept omogućio je i prirodni ambijent Gackog polja, čime su se Japodi nedvojbeno koristili u organizaciji svog životnog prostora.

LITERATURA

- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. 1975 – Područje Like od ranog brončanog doba do dolaska Rimljana. Résumé: Le territoire de la Lika depuis le bronze ancien jusqu' à l' arrivée des Romains. *Arheološka problematika Like. Quelques questions archéologiques sur la Lika. Znanstveni skup, Otočac 22. – 24. IX. 1974. IzdHAD, 1, Split 1975: 19–37.*
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. 1975a – Caractéristiques des agglomérations fortifiées dans la région centrale des Japodes. *Međunarodni kolokvij Utvrđena ilirska naselja. Agglomérations fortifiées Illyriennes. Mostar, 24–26. oktobra 1974. PoslzdCBI, 24, 1975: 71–79.*
- MALEZ, M. 1975 – Tragovi paleolitika u Lici i susjednim oblastima. Zusammenfassung: Spuren des Paläolithikums in Lika und den benachbarten Gebieten. *Arheološka problematika Like. Quelques questions archéologiques sur la Lika. Znanstveni skup, Otočac 22. – 24. IX. 1974. IzdHAD, 1, Split 1975: 9–18.*
- SCHULZ, C. N. 1971 – *Existence, Space and Architecture*. London, 1971: Studio Vista.
- ŠARIĆ, I. 1973 – Topološka stuktura japodskog egzistencijalnog prostora u Gackom polju. *Arheološka problematika zapadne Bosne*. Sarajevo, 1973: Arheološko društvo Bosne i Hercegovine.

SUMMARY

THE AREA OF ARUPIUM IN GACKO VALLEY

It gives me special pleasure to dedicate this article to my colleague Ružica Drechsler- Bižić. In this way thanking her for the ready and unselfish expertise which she offered me when I first began to be interested in Gacko polje (valley) and its rich archaeological heritage.

Gacko polje, is the south-eastern part of the wide Gacko depression in the centre of southern Lika, and is geographically its most important part. It is surrounded by mountains which undulate down to the plains. Within the valley there are isolated hillocks – Humac, Prozorina, Veliki and Mali Vital, Špiljnička glava, Pražinovac, Um and Umčić. The river Gacka rises in the south-east and flows west on the southern boundary of the valley. In both appearance and geological-petrographic composition the area has a very distinctive make-up characterised by extensive fields and is topographically and climatically favourable.

Human settlement on Gacko polje can be traced from pre-historic times until today and was based on the conditions described above which allowed the creation of a separate identity and settlement area and way of life.

Gacko polje was part of the wider Japod area and life was largely structured according to the physical conditions of the Japod *Arupini*. On the basis of archaeological research we can reconstruct the region's development according to the special conditions in which this took place. The settlers selected various natural sites which suited their needs and showed a preference for settlements on the lower mountain slopes and on the hillocks which provided the basis of a settled life. There they built Japod hill-forts whose position allowed control of the immediate and further areas. Unlike other locations, such as graveyards and cult centres, these forts were placed within man-made enclosures. Rather than give a description of each settlement in Gacko polje I will describe their common features. The enclosures were strongly built, adapted to the natural formation of the area and were centrally focussed. They had the appearance of a closed settlement which controlled the low-lying surrounding area of Gacko polje. The valley exit was usually protected by three hill-forts in the form of a triangle around the entrance, one each side of it the other facing it (Map 1.). In this way the exit towards Gacko polje was protected from the north-west and the exit towards Lika polje was similarly protected. The north-western entrance was built in the same way as was the western exit to the fields. A similar arrangement is found in Vrhovine and Kom-polje showing that the »triangular system« served as a model for Japod defence.

The territorial relations of the settlements in Gacko polje favoured a certain pattern among the Arupians and the right to a certain area. The central Arupian settlement, *Arupium* developed on the hillocks of Mali and Veliki Vital in the village of Prozor which had a central and dominating position and beside which land routes passed. *Arupium* was a dual hill-fort with strong defences and its size suggested that it had a larger population.

The organisation of the settlements was dictated by the natural conditions as is shown by the fact that they are located on the plateaus of the lower hill slopes and on isolated hillocks. On the basis of topographical and climatic conditions we can gain an understanding of how the region as a whole developed. The function and character of the Japod settlements in Gacko polje was a result of their interaction with their environment. The positions they selected to build allowed maximum opportunities for defence of the communities of the area. Unification of the land, and a shared concept of how it could be made use of, was made possible by the configuration of the area, and the Japods took full advantage of this in their development.

Rukopis primljen 14. XII. 2004.
Rukopis prihvaćen 23.XII.2004.